



**DIALEKT VA SOTSIAL DIALEKTLARNI SINXRON TARJIMADA
UZATISHDA IJTIMOY IDENTIFIKATSIYANI SAQLASH
MUAMMOLARI**

Norboyeva Zulxumor

*O'qish joyi: O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti magistratura
bo'limi, Tarjimonlik fakulteti, sinxron tarjima (ingliz tili) yo'nalishi
2-kurs magistranti*

Annotatsiya: *Dialekt va sotsial dialektlar inson nutqining murakkab sathlarini o'zida mujassam etgan, muayyan hudud yoki ijtimoiy guruhga oid bo'lgan til unsurlari hisoblanadi. Bunday lingvistik xususiyatlar nutq egasining qaysi hududga mansub ekani, ijtimoiy holati, kasbi yoki yosh guruhini aniq ifodalaydi. Sinxron tarjima jarayonida dialekt va sotsial dialekt kabi murakkab lingvistik xilma-xilliklarni to'liq va tabiiy shaklda uzatish ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu muammolar ijtimoiy identifikatsiyani saqlash, kommunikativ aniqlik, madaniy kontekst va tilga xos xususiyatlarni uzatish bilan bevosita bog'liqdir.*

Kalit so'zlar: *Sinxron tarjima, dialekt, sotsial dialekt, ijtimoiy identifikatsiya, lingvistik tafovut, madaniy kontekst, fonetik xususiyatlar, leksik tafovut, tarjima strategiyasi, standartlashtirish.*

Sinxron tarjima jarayoni vaqt bilan doimiy bellashuvda bo'ladigan murakkab kommunikativ faoliyatdir. Bu jarayonda tarjimon auditoriya, vaziyat va har ikki til (manba va qabul qiluvchi) tuzilmalari orasida so'z, ibora va gaplarni tez, aniq va imkon qadar samarali tarzda uzatishi zarur. Tarjimonda yuqorida ta'kidlangan dialekt va sotsial dialekt xususiyatlari nutqning o'ziga xosligi, tinglovchida hosil bo'ladigan taassurot, axborotning ijtimoiy va madaniy boyligini tashkil qiluvchi muhim elementlardir. Dialekt so'zlar yoki talaffuz xususiyatlarini uzata olmaslik, ko'pgina hollarda ildiz otgan madaniy qatlamlarni, tarixiy orqamizdagi tafovutlarni yoki guruhga xos ifoda uslublarini to'liq namoyon qila olmaslikka olib keladi. Aynan



shu sababli, sinxron tarjimonda ijtimoiy identifikatsiyani saqlash masalasi lingvistika va tarjima nazariyasining dolzarb vazifalaridan biri qilib ko‘riladi. Dialekt va sotsial dialektlarni tarjima qilishda yuzaga keladigan noyob muammolar qatoriga til tizimi, fonetik tafovutlar, leksik va grammatik sathdagi so‘z boyligi, barqaror iboralar va kontekstual ma’nolar, shuningdek, tinglovchi kutgan ijtimoiy axborotni uzatish kiradi [1].

Sinxron tarjima jarayonida tarjimon doimo tez va to‘g‘ri qaror qabul qilishi talabi ostida bo‘ladi. Dialektal yoki sotsial xususiyatlarni saqlash uchun ularning har biri qaysi axborot yukini yetkazayotganini aniq bilishi lozim. Masalan, til mayllu o‘zgaruvchan va fonetik buzilishlar orqali kasb, yosh, jins yoki sotsial pog‘onalarni bildirishi mumkin. Sinxron tarjimon ushbu lingvistik elementlarni qabul qiluvchi til doirasida qanday ifoda qilishga qodirligini aniqlab, eng maqbul strategiyani tanlashi shart. Qolaversa, dialekt va sotsial dialektal unsurlar manba tilida o‘zining nordon rangga ega bo‘lsa-da, qabul qiluvchi til va madaniyatda unga to‘g‘ri yoki ekvivalent mos keladigan vositalar har doim ham mavjud emas. Bu borada tarjimon nazoratli tanlov qilishga, ba‘zan esa muayyan o‘rinlarni to‘liq yoki qisman neytrallashga majbur bo‘ladi. Natijada, ijtimoiy identiklik yetarlicha yaqqol ko‘rinmasligi, nutq egasining ijtimoiy maqomi yoki guruhga mansublik atributlari yo‘qolib ketishi ehtimoli yuzaga keladi. Dialekt va sotsial dialektlarni tarjimada uzatishda fonetik xususiyatlarni uzish eng qiyin vazifalardan biri sanaladi. Chunki fonetik xususiyat nafaqat hududiy, balki chuqur ijtimoiy va shaxsiy mazmunlarni ham qamrab oladi. Ba‘zi fonetik xususiyatlar morfologik yoki sintaktik o‘ziga xosliklar bilan bog‘liq bo‘lib, ular umumiy tillarda kuzatilmaydi. Shu bois, sinxron tarjimon fonetik farqlarni qabul qiluvchi tilning o‘ziga xos talaffuz xususiyatlariga muvofiqlashtirib yoki intonatsion vositalar orqali izohlab uzatadi. Bundan tashqari, leksik tafovutlar, ya’ni muayyan guruh yoki hududga oid bo‘lgan so‘zlar, iboralar tarjimada ko‘pincha neytrallashadi yoki standart variantiga almashtiriladi. Ushbu harakat ijtimoiy identifikatsiya va madaniy kontekstni boyitishda muhim rol o‘ynaydigan leksik soya yo‘qotilishiga olib keladi. Bunday holatda, tarjimon iloji boricha o‘rnini bosadigan lingvistik vositalardan yoki sinonimik qatorlardan foydalanadi, yoki zaruratga ko‘ra,



qisqa izoh yoki aniqlik kiritadi. Tarjima jarayonida gidroponik, ya'ni sun'iy usulda yaratilgan ma'nolar manba tilida mavjud bo'lgan real, an'anaviy yoki madaniy qatlamlarni yetarlicha aks ettira olmasligi mumkin. Ayniqsa, sotsial dialektal unsurlar, masalan, yosh, kasb yoki tabaqaga oid maxsus atamalar, oddiy tarjimada ijtimoiy taqsimot va uning o'ziga xos belgilarini yetarli darajada aks ettirmasligi mumkin. Shu sababli, tarjimon uchun manba tilidagi axborotni yo'qotmaslik va uni faol tarzda unga yaqin xarakterli vositalar bilan qoplash yoki izohlash masalasi dolzarb bo'lib qoladi [2].

Uslub va nutq ohangidagi xilma-xillik, muayyan guruhga xos gap so'zlash uslubi, nutqning rasmiyligi yoki norasmiyligi, so'zlarning qo'llanilishi ko'pincha ijtimoiy muhit va sharoitga mos ravishda shakllanadi. Sinxron tarjimon bu ijtimoiy va pragmatik kodlarni anglab yetishi, tarjimoni amalga oshirayotganda qabul qiluvchi madaniyatda minimal ma'noli yo'qotishlarga erishishi zarur. Dialekt yoki sotsial dialektni uzatishda eng muhim elementlardan biri bu – so'zlovchining ijtimoiy maqomini aniq uzatishdir. Bu maqomga ko'ra, nutq muayyan stereotiplarni, ijtimoiy nasil-nasab va kasb egalikni bildirishi mumkin. Shunday bo'lsa-da, tillar o'rtasidagi ijtimoiy tafovutlar va stereotiplar ko'pincha mutlaqo bir-biriga mos kelmaydi. Sinxron tarjimon manba tilga xos ijtimoiy atributlarni yoki stereotiplarni so'zma-so'z uzatishga urinsa, ba'zan ma'no va mazmun sun'iy ko'rinishi, nutq tabiiyligidan uzoqlashib ketishi mumkin. Shu sabab, tarjimon real kommunikatsion ehtiyojlarni hisobga olib, ular uchun eng mos uslub va vositalarni tanlaydi. Sinxron tarjimada vaqt omili boshqa har qanday tarjimadan farqli ravishda o'tkir ahamiyat kasb etadi. Dialektal yoki sotsial dialektlarning to'liq funksional uzatilishi tez o'qiladigan nutqda aniq ko'rinmasligi yoki imkon yetishmasligi mumkin. Bu esa tarjimondan qisqa muddatda eng muhim elementlarni tanlab, ijtimoiy ma'lumotlarni minimal yo'qotishlar bilan uzatishni talab qiladi. Qaror qabul qilishda tarjimon oldida ikki asosiy strategiya – to'liq ekvivalentlik va ma'nodagi yetakchi xususiyatlarni tanlab uzatish – mavjud bo'ladi. Birinchi strategiya, ya'ni to'liq ekvivalentlik, har doim ham imkoniyat bermaydi, chunki ba'zi dialektal elementlar ma'lum bir madaniyatga xos bo'lishi va qabul qiluvchi tilga bevosita ko'chirib



bo'lmashligi mumkin. Ikkinchisi esa asosiy axborot va ijtimoiy identifikatsiyani zamin qilish orqali ishonchli natija beradi [3].

Ijtimoiy identifikatsiyani sinxron tarjimada uzatishda yana bir muhim muammo – bu manba va qabul qiluvchi kontekstdagi madaniy tafovutlardir. Har bir madaniyat va til o'zining tasavvur hududiga, stereotiplariga va dunyoqarashiga ega. Muayyan dialektal shakl boshqa madaniyatda mutlaqo yot yoki tushunarsiz bo'lishi mumkin. Shu munosabat bilan tarjimon madaniy vositalar va mos ekvivalentlarni tanlashdan tashqari, zarurat tug'ilganda, ijtimoiy identifikatsiyadan umuman voz kechishga, ya'ki uni qisqartirishga majbur bo'lishi mumkin [4].

Muammolardan yana biri, sinxron tarjimonning oldindan tayyorgarligi va malakasi bilan bog'liq. Dialekt va sotsial dialektal elementlarni yetarlicha farqlay olmaslik, ular ifodalagan ijtimoiy va madaniy axborotning chinakam mohiyatini anglamaslik, noaniq va xato tarjimalarga olib keladi. Shu bois, translatorlar o'z faoliyatini doimiy takomillashtirib, mazkur sohada chuqur bilim va kompetensiyaga ega bo'lishi kerak. Tarjimadagi asosiy muammolardan biri – bu tilga xos bo'lgan o'ziga xos nutq vositalarining yo'qotilishi, qabul qiluvchi tilda universal, standart variantlar bilan almashtirilishidir. Standartlashuv va umumlashuv ijtimoiy identifikatsiyani so'ndirishga, asardagi obrazlar va ijtimoiy qatlamlarni yo'qotishga olib keladi. Standart variant tez va qulay qabul qilinadi, biroq dialektal rang-baranglik, zo'r ma'naviy boylik va turli xil ijtimoiy mazmunlar so'nib boradi. Shu sabab, tarjimonda har bir bo'lak ma'lumot va uning ijtimoiy konnotatsiyasiga alohida yondashish tavsiya etiladi. Zarurat tug'ilganda qisqa izohlar, sinonimlar, adabiy mos ekvivalentlar yoki pragmatik vositalar bilan ijtimoiy belgilarni qisman bo'lsa-da saqlab qolishga harakat qilinadi. Ba'zan tilga xos bo'lmagan, umuman boshqa ijtimoiy va madaniy belgilar bilan muqobil ekvivalentlar topishga intilish ham ancha samarali bo'lishi mumkin [5].

Xulosa

Mazkur maqolada dialekt va sotsial dialektlarni sinxron tarjimada uzatishda yuzaga keladigan o'ziga xos muammolar hamda ularning yechimiga doir metodik yondashuvlar, ijtimoiy identifikatsiyani saqlash masalasi chuqur tahlil qilindi.



Dialekt va sotsial dialektal unsurlar asarning ijtimoiy va madaniy qimmatini belgilovchi muhim element sifatida e'tirof etilishi, tarjimonda ana shunday xilma-xillikni to'liq aks ettirish jarayoni murakkab va ko'p qirrali ekani qayd etildi. Bu masalaga har tomonlama yondashish zarurligi, tarjimonning ijtimoiy, madaniy va lingvistik bilim doirasini kengaytirish, ilmiy-nazariy va amaliy tajribani uyg'unlashtirish orqali yechim topish mumkinligi ta'kidlandi. Sinxron tarjimada ijtimoiy identifikatsiyani saqlashga xizmat qiladigan strategiyalar, zamonaviy kommunikatsiya va madaniy tafovutlarni hisobga olgan holda, har bir lingvistik unurni maksimal darajada tabiiy va original asoslar bilan uzatishga asoslanadi. Keyingi izlanishlar, sohada olib borilayotgan innovatsion va texnologik taraqqiyotlar bu jarayonni yanada takomillashtirishga xizmat qilar ekan, dialektal va sotsial dialektlarni saqlash, zamonaviy tarjima amaliyotining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva, M. (2020). Tarjima nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Qurbonov, M. (2018). Sinxron tarjimon va tarjimaning zamonaviy masalalari. O'zbekiston: O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.
3. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. London: Prentice Hall.
4. Bassnett, S. (2014). Translation Studies. London: Routledge.
5. Kelly, D. (2005). A Handbook for Translator Trainers. Manchester: St. Jerome Publishing.
6. Ahmadaliyev, O. (2012). Lingvistik tafovutlar va tarjima muammolari. Toshkent: O'zbekiston fanlar akademiyasi nashriyoti.
7. Haspelmath, M., & Sims, A. D. (2013). Understanding Morphology. London: Routledge.
8. Venuti, L. (1995). The Translator's Invisibility: A History of Translation. London: Routledge.
9. Айниев, А. (2017). Таржима назарияси ва амалиётига асосланган мулоҳазалар. Самарқанд: СамДУ нашриёти.



10. Fawcett, P. (1997). Translation and Language: Linguistic Theories Explained.
Manchester: St. Jerome.